

Ilie Bădescu, *Timp și cultură*. Trei eseuri de antropologie istorică asupra europenismului românesc, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1988

Lectura lucrării lui Ilie Bădescu ridică trei probleme: 1. *În ce registru teoretic și metodologic a fost realizată cercetarea sa?*; 2. *Ce întrebări și-a pus autorul?*; 3. *Ce răspunsuri a găsit?*

1. Lucrarea lui Ilie Bădescu reprezintă o sinteză de tip interdisciplinar cu privire la tema modelelor de timp în cultură. Unghiul de privire, predominant, care și dirijează strategia cercetării sale interdisciplinare, este acela al antropologiei istorice. Tonul și registrul demonstrațiilor sale (mijloacele alese, de la cele privind discursul la cele privind demersul cercetării) par a fi cele ale *eseului*, un eseu, care se bazează pe reluarea concentrată a temelor pînă la clarificarea lor. Autorul, cercetător de o vastă cultură, are știința trecerilor din planul abordărilor filosofice ale unei probleme, în acela al abordării istorice, psihologice ori sociologice. Concluziile lui Ilie Bădescu cumulează, de aceea, un efect de surpriză ceea ce conferă lecturii un caracter antrenant. Remarcăm, în acest sens, valoarea strategică a preambulelor, care nu au doar funcția de a rezuma ideile fiecărui capitol ci și pe aceea de a pune *accente* care aruncă o lumină semnificativă, dintr-un unghi specific, asupra întregului capitol.

2. *Ce întrebări și-a pus Ilie Bădescu în această lucrare?* Remarcăm mai întîi, că autorul pare a fi preocupat de acei factori care conferă culturilor caracter unitar, integrat. Între toți acești factori, rolul de prim rang ar reveni, în concepția autorului, modelelor de timp. Cu toate acestea culturile par a-și pierde periodic unitatea, astfel că societățile sînt confruntate, în mod repetat, cu această criză a pierderii unității culturale.

Care este esența unor astfel de crize culturale?

El numește aceste crize „maladii ale timpului”, dorind să atragă atenția, prin aceasta, asupra caracterului lor antropologic, asupra faptului că ele pun în joc însăși unitatea sufletului omenesc. Prima expresie a crizei pare a fi concentrată în „*sindromul deus otiosus*”. Criza care declanșează, periodic, pierderea unității culturilor este un anume model de timp istoric, timpul dominațiilor, care rupe unitatea dintre temporalitatea interioară a unui real (uman) și regimurile sale de existență. Există, susține autorul, o dualitate primară în structura *timpului uman*, între timpul cosmic și timpul istoric. Însă ceea ce conduce dualitatea spre „spărtură ontologică” a timpului este timpul dominant (factorul dominației înălțat la rang de timp istoric dominant).

3. *Care sînt soluțiile pe care le propune cartea lui Ilie Bădescu?* Primul său gînd este acela că nu s-ar putea obține un răspuns la chestiunea modelelor de timp înainte de a întreprinde un demers de *cercetare istorică* a timpului istoric european. Ilie Bădescu crede că unghiul din care ar putea fi privit timpul istoric european este acela al sincronismului european. În concepția sa, sincronismul european este, un timp de lungă durată, care modelează o *lucrare colectivă* în care-și află solidaritatea mai întîi culturile din cercul european. Apoi sincronismul european s-ar lărgi concentric, cuprinzînd și cercurile altor culturi neeuropene. Această lucrare culturală nu poate fi înțeleasă fără o știință a raporturilor temporale. În complexul european sincronizat se ivesc, arată autorul, raporturi de eucronie (egalizare culturală), catacronie (anticipări). El crede că o examinare a sincronismului european, ca timp de lungă durată, trebuie să (înă seama deopotrivă de toate aceste tipuri de relații temporale prezente în mișcarea complexului cultural european. Prin urmare sincronismul european nu se încheie într-un rezultat omogen, o Europă alcătuită dintr-o „pastă” spirituală nediferențiată. Dimpotrivă, Ilie Bădescu apreciază că punctul suprem pe care-l poate atinge sincronismul european este opera eponimă, prag culminat atins de o cultură națională în evoluția sa organică. O astfel de definire a sincronismului este însă, după părerea noastră, mult mai largă decît alegerea „clasică” a acestui model teoretic, așa cum a formulat-o Eugen Lovinescu. Înțelegerea sincronismului nu ca o teorie a *epocilor* de sincronizare culturală ci în sens mult mai larg, pe de o parte, și cu sincronism economic, biologic etc., iar pe de altă parte ca proto-cronie, catacronie, metacronie depășește, credem, semnificația teoriei sincronice conducînd la un alt model teoretic de explicare a dezvoltării. „Neosincronismul” pe care ni-l propune Ilie Bădescu, ca o reconstrucție a sincronismului clasic, seamănă mai mult cu teoriile dezvoltării incluse în categoria „sistemului mondial” sau ale „dependenței”, depășindu-le însă ca sferă de cuprindere și pe acestea, cel puțin din punctul de vedere al relevării

rolului factorului de dezvoltare național. Utilizarea în acest scop — al propunerii unui alt model teoretic al dezvoltării europene — a „factorului de sinteză” al lui N. Iorga ar dobândi noi valențe epistemologice.

În ceea ce privește „opera eponimă” Ilie Bădescu oferă, credem noi, un capitol de marcantă originalitate în antropologia istorică a culturilor naționale.

Pe ansamblu, apariția acestei lucrări constituie un factor stimulator al cercetărilor sociologice și antropologice de tip interdisciplinar.

Dorel Abraham

Septimiu Cheleca, *Lungul drum spre tine însuși*, București, Edit. Militară, 1988

„Cunoaște-te pe tine însuși” — celebra inscripție de pe frontispiciul templului lui Apollo din Delphi — devenită de-a lungul timpului una din cugetările și profesiunile de credință a multor oameni de cultură, îi oferă prilejul lui Septimiu Cheleca să încerce să reconstituie „lungul drum” al procesului de *cunoaștere* și *autocunoaștere* a personalității umane. Redactată într-un stil elevat, dar accesibil cititorului, cartea se constituie ca un fel de ghid al cunoașterii noastre personale, autorul propunându-ne să încercăm să ne comparăm unii cu alții pentru a deveni mai buni și mai corecți, mai drepți și mai cinștiți unii față de alții, pe această cale putând identifica, în comportamentul celor cu care venim în contact, trăsăturile propriului comportament. Este, desigur, un „drum lung” și anevoios, presărat cu numeroase obstacole și dificultăți, care pot însă fi depășite — ne asigură autorul acestui reușit eseu de psihologie și sociologie — cu condiția ca niciodată să nu încetăm ca prin muncă, perseverență, ingeniozitate și creativitate, să dorim să ne autoperfecționăm propria noastră personalitate și propriul nostru comportament social (și, mai ales, prosocial). Numai prin muncă asiduă, uneori plină de sacrificii și chiar privațiuni, prin educație și cultură individul se integrează armonios în profilul psihosocial și în spiritualitatea poporului din care face parte, dobândind toate atributele de „homo sociologicus”.

Dubla formație de psiholog și sociolog, de cercetător și cadru didactic a lui Septimiu Cheleca i-a dat posibilitatea să identifice principalele repere teoretice și metodologice prin care se poate cunoaște comportamentul și evalua personalitatea individului în cele mai diferite momente și situații sociale. Analiza fină și nuanțată a diverselor fațete ale comportamentului — analiză întemeiată pe numeroase date și informații concrete, scoate în evidență importanța decisivă a proceselor de *educație*, *socializare* și *integrare socială* în definirea și structurarea personalității și comportamentul individului. Sînt proceese — remarcă S. Cheleca, în consens cu concluziile majorității psihologilor și sociologilor din diferite țări — prin care orice ființă biologică se transformă într-un subiect al unei anumite culturi, dobîndind o „identitate culturală proprie”, învățînd și interiorizînd valorile normale, și prescripțiile recunoscute și acceptate în societate. Contribuind în cea mai mare măsură la formarea și structurarea personalității și la facilitarea adaptării individului la modelul etico-juridic și cultural al societății în care trăiește, educația și socializarea, conformarea și complianța dobîndesc o semnificație aparte în condițiile societății noastre, în care munca responsabilă, respectul față de lege și normele de conviețuire socială, apărarea și dezvoltarea proprietății obștești ocupă în ierarhia valorilor un loc fundamental.

Acordînd un spațiu larg analizei ierarhiei valorilor și operînd cu dihotomia valori-scop și valori instrumentale, autorul procedează la identificarea grupurilor informale cu suport afectiv (în primul rînd, familia), elt și a unor organizații formale neutre din punct de vedere afectiv prin intermediul cărora individul internalizează valorile, normele și modelele culturale și care asigură, în final, conformarea persoanei cu ceea ce așteaptă grupul sau organizația, dar care poate conduce și la tendințe de inovație și creativitate socială. Remarcînd faptul că „viața în organizațiile sociale nu ar fi posibilă fără complianță comportamentală” (termenul fiind preluat din limba engleză, după cum mărturisește autorul și care pare să conducă la eliminarea sensurilor prioritare ale vechilor noțiuni de „supunere”, „ascultare” sau „obediță”, p. 90), implicit este abordată și tema noncomplianței comportamentale, încercîndu-se găsirea unui răspuns cit mai convingător la întrebarea: *De ce uneori respectăm prescripțiile, ordinele, hotărârile șefilor ierarhiei și ale specialiștilor, dar alteori nu?* Experimentele realizate pînă acum (mai ales cele în domeniul prescripțiilor medicale) au evidențiat relația dintre complianța comportamentală, nivelul de școlaritate, confesiunea și modelul sociocultural, dar problema are o rezonanță mult mai generală, circumscrînd o serie de procese sociale care includ, deopotrivă, dimensiuni valorice, normative, comunicaționale, afective, culturale și relaționale. De altfel, complianța

comportamentală are altă dimensiune pozitivă, cit și negativă, ea putând conduce fie la conștientizare, fie la inovație și creativitate. Poate că în acest context ar fi fost utilă și analiza noțiunii (nonconformanței) cu normele sociale deziderabile, deși, după cum se știe, devianța comportamentală poate îmbrăca și ea un caracter pozitiv, cum este, de pildă, cazul „inovației”, care și funcționalitatea vieții sociale.

Inscriindu-se într-o arie de preocupări care suscită interesul unor cercetători și specialiști din domeniul psihologiei, sociologiei, pedagogiei și medicinei sociale, cartea lui Septimiu Chelecea reprezintă o contribuție valoroasă în domeniul cunoașterii personalității și comportamentului individual.

Dan Banciu

Victor Ernest Mașek, *Designul și calitatea vieții*, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1988

Apărută în colecția „Știința pentru toți” lucrarea *Designul și calitatea vieții* oferă cititorului o imagine complexă asupra unui domeniu de activitate mai puțin cunoscut la noi, dar cu ale cărui rezultate sintem permanent confrunțați — designul.

Trăim într-o epocă de mari prefaceri economice și sociale care cuprind, practic, toate țările lumii. Revoluția tehnico-științifică a devenit factorul esențial al dezvoltării și ignorarea ei înseamnă pentru o țară marginalizare, stagnare sau chiar regres, cu consecințe pe plan social greu de prevăzut. Totodată, a privi dezvoltarea prin prisma limitată a concepției utilitariste și a eficienței economice imediate poate prejudicia dezvoltării armonioase a raporturilor omului cu natura și mediul construit.

Reprezentând „un demers sintetizator, ce unifică într-o singură concepție punctele de vedere ale cercetătorului, tehnicianului, economistului, managerului, sociologului și antropologului asupra produsului nou creat” (p. 5) activitatea de design devine în zilele noastre o condiție indispensabilă a oricărui proces de modernizare a producției în consens cu exigențele sporirii calității vieții.

Fiind o abordare pluridisciplinară — nu numai asupra obiectului, ci și asupra sistemului din care acesta face parte și asupra modului în care el se integrează unei finalități de ansamblu designul depășește în complexitate sfera unei profesii exercitate individual.

În concepția autorului designul reprezintă „o strategie globală, un *Weltanschauung esteticotehnologic* despre nevoia de armonie, stil, eficiență și expresivitate a lumii de obiecte pe care o făurim, o perspectivă sistemică asupra colaborării armonioase între funcțional și estetic (p. 11).

A acționa în conformitate cu o astfel de perspectivă înseamnă „a produce pe măsura nevoilor materiale și spirituale reale ale omului și nu doar după criteriile anonime ale profitului, eficienței, productivității și economicității”.

Înțeles astfel designul se relevă ca un proces fundamental care contribuie în mod decisiv la economisirea cheltuielilor de timp și materie primă, un factor de accelerare a funcției comunicative a obiectelor în societate și o pilă esențială în procesul de educație socială și de ridicare a calității vieții.

Date fiind complexitatea activității, multitudinea și specificitatea aplicațiilor ca și pluralitatea perspectivelor de interpretare, autorul resimte insatisfacția unei definiții riguroase. În schimbul acesteia ni se propune „un portret robot” (p. 9) al designului, alcătuit din diverse unghiuri de vedere.

Astfel, V.E. Mașek apreciază că din punct de vedere estetic designul nu este „o simplă înfrumusețare a obiectului în sensul adăugării unor detalii ornamentale, ci o funcționalizare a esteticului și o formă de *umanism tehnologic*, pentru care natura este mijlocul dar omul este scopul” (p. 9).

„Sub raport tehnico-procedural, designerul este acel mediator între produs și utilizator, care participă la procesul de concepție, își vizualizează prin desene și machete rezultatele și urmărește apoi producția de serie” (p. 10). Așadar, designerul este specialistul care urmărește produsul pe întreaga sa traiectorie de la concepție până la reciclare. Cu toate acestea, autorul este de părere că numai printr-o conlucrare interdisciplinară cu o mare deschidere spre problematica umană poate și trebuie să fie conceput un produs ale cărui multiple implicații nu încetează odată cu consumarea sau utilizarea lui ci se reflectă în calitatea vieții beneficiarului.

Prin „calitatea vieții” autorul înțelege, conform unei definiții larg răspândite, „totalitatea condițiilor naturale și culturale favorabile, varietatea, cantitatea și calitatea bunurilor și serviciilor aflate la dispoziția membrilor unei anumite comunități sociale” (p. 21). Subliniind faptul că gradul calității vieții este funcție de satisfacția subiectivă resimțită de individ față de ambianță, de serviciile și bunurile oferite de societate se evidențiază ideea conform căreia „calitatea vieții devine și un criteriu de validare a calității și eficienței sociale a produsului” (p. 23). Nici un proiect și nici un obiect, oricât de ingenioase sub aspect tehnologic și oricât de avantajoase din punct de vedere economic nu sînt acceptate dacă în plan psiho-fiziologic, ecologic sau social, conduc, prin efectele lor, la o diminuare a calității vieții. Civilizația actuală se manifestă într-un ritm foarte diferit față de trecut. Vechiul principiu „a proba este mai important decît a studia” trebuie înlocuit printr-o viziune prospectivă asupra efectelor acțiunilor noastre. Tocmai de aceea, proiectele constructive, pentru a sluji omul, trebuie să se fundamenteze nu numai în orizontul tehnologic și economico-comercial, ci și în cel al necesităților, aspirațiilor și trebuințelor umane. „Dacă vrem să planificăm pentru om, și nu pentru niște obiective de principiu (economice, sociale sau politice) în sine, trebuie să cunoaștem componentele și comportamentele pe care le putem declanșa, prin oferta noastră, în obiecte (p. 25—26).

Fiecare descoperire tehnică aduce cu sine noi solicitări ale sistemului nervos uman. Nu tot ce este tehnic posibil este și uman posibil, din perspectiva capacității de adaptare și asimilare a individului, ceea ce pune, în ultima instanță, în discuție problema raportului dintre progresul științific și progresul uman (p. 36).

În continuare, autorul încearcă să găsească fundamentele antropologico-filosofice ale unei teorii umaniste a structurii mediului ambiant, care reprezintă o pledoarie pentru păstrarea acestuia în condiții cât mai apropiate de cele naturale și de realizare a unui „habitat în care individul să se poată regăsi și cu care să se poată identifica” (p. 49).

Raportul formă-funcție (bazat pe cele două principii ale funcționalismului) care a stat multă vreme drept fundament teoretic al designului este rediscutat pornind de la preponderența funcției sociale exercitate de obiectele de design. Ierarhizînd importanța diferitelor funcții (practice, simbolice și estetice) pe criteriul trebuințelor, autorul constată că, în cursul dezvoltării industriale, satisfacerea trebuințelor fiziologice tinde să devină un lucru de la sine înțeles și, astfel, este de așteptat ca aceste trebuințe să-și piardă din actualitate pondere motivațională. „Trec astfel în primul plan al atenției noastre noi trebuințe, precum cea de „apartenență de grup”, de „contact social”, „investiție afectivă în obiect”, „statut social”, „autorealizare”, „nevoia de stimul cognitiv” etc. Ca atare, și în cazul designului este de așteptat o mutare a accentului în favoarea funcției estetice și a celei simbolice” (p. 76).

Studiul este completat cu elemente de semiotică a designului și cu câteva considerațiuni interesante privind estetica numerică a formelor.

Se poate aprecia că în „Designul și calitatea vieții” V.E. Mašek, are meritul de a sintetiza într-o formă accesibilă lucrări de referință ale domeniului. În plus, temeinica pregătire filosofică a autorului îi permite acestuia interpretări interesante și originale ale designului într-o viziune multidisciplinară. Printr-o tratare mai riguroasă și sistematică s-ar fi putut elimina însă și acele neclarități care apar uneori tocmai din multitudinea de fațete prezentate de autor. S-ar fi impus a fi conturate mai bine probleme ca: specificul designului ca tip de activitate umană, designul ca disciplină științifică, statutul designului ca profesie (individuală sau colectivă), raportul artă-știință-tehnologie în design ș.a. Cu toate acestea, lucrarea reușește să răspundă cu succes obiectivelor pe care autorul și le-a conturat în paginile de început. Ea aduce contribuții de valoare la surprinderea unor semnificații și implicații ale designului pentru progresul social și economic, înscrindînd-se ca o pledoarie pentru cercetarea și practicarea designului în țara noastră.

Doina Dragomirescu

Authority and Reward in Organization (coord. A. Tannenbaum și T. Rozgonyi), Survey Research Center, Institute for Social Research, The University of Michigan, 1986

Cercetările comparative internaționale s-au multiplicat în ultimile două decenii obținîndu-se, pe această cale, importante rezultate teoretico-metodologice și practice. Un merit incontestabil în acest domeniu revine Centrului European de Coordonare a Cercetării și Documentare în Științele Sociale de la Viena care a lansat, coordonat și finalizat mai multe zeci de proiecte în cadrul cărora au fost analizate principalele probleme economice, sociale, culturale, politice și ecologice apărute în țările europene sau în țările de pe alte continente.

Printre publicațiile Centrului de la Viena se numără și lucrarea *Authority and Reward in Organization*, care prezintă o parte din rezultatele unei cercetări comparative internaționale desfășurată sub coordonarea științifică a lui A. Tannenbaum și T. Rozgonyi, la care au participat cercetători din România, Algeria, Bulgaria, Brazilia, R. F. Germania, Irlanda, Iugoslavia, Mexic, Polonia, S.U.A. și Ungaria. Rezultatele acestei cercetări au fost comparate cu rezultatele unei cercetări anterioare desfășurată în unități economice din Austria, Israel, Italia, Iugoslavia și S.U.A. Cercetările întreprinse de Centrul de la Viena s-au desfășurat pe baza unei metodologii comune, asigurându-se un nivel relativ ridicat de comparabilitate a rezultatelor. În fiecare țară au fost luate în studiu zeci de întreprinderi industriale, în cadrul fiecărei întreprinderi fiind selectat un eșantion care cuprinde persoane cu poziții înalte, medii și joase în ierarhia de conducere.

Lucrarea cuprinde o prezentare teoretico-metodologică a proiectului, șase studii naționale (România, Bulgaria, R. F. Germania, Irlanda, Mexic și Ungaria), un capitol de analiză comparativă și prezentarea tehnicilor de cercetare. Capitolul privind România este semnat de I. Drăgan, S. Chelcea, P. Cristea, P. Grigorescu, St. Ștefănescu și C. Zamfir. Fără a ignora particularitățile organizării și conducerii din fiecare țară și efectele acestora asupra muncitorilor, autorii lucrării au surprins o serie de similarități și probleme comune atât întreprinderilor din țările socialiste, cât și celor din țările capitaliste.

În toate țările cuprinse în studiu se constată diferențe psihosociale între persoanele din virful ierarhiei organizaționale și cele de la nivelurile inferioare ale acesteia. Persoanele din virful ierarhiei, dispunând de autoritate și exercitând influență, sint mai satisfăcute din punct de vedere economic și social; ele consideră activitatea lor ca fiind mai interesantă, mai stimulatoare, mai satisfăcătoare și mai puțin alienantă. Lucrătorii de la toate nivelurile ierarhiei organizaționale doresc să dispună de autoritate și influență; în general, doresc mai multă autoritate decât consideră că au. Dorința de mai multă autoritate și influență provine din faptul că acestea sint apreciate ca recompensatoare, ca surse de prestigiu și considerație socială. În toate întreprinderile cercetate, lucrătorii doresc o distribuție mai egalitară a autorității decât cea care o apreciază că ar exista în prezent. Aspirația spre o mai mare egalitate în acest domeniu este mai puternică la persoanele situate la nivelurile inferioare ale ierarhiei organizaționale.

Această aspirație este în consens cu preocupările din diferite țări privind creșterea participării lucrătorilor la activitatea de conducere. Deși, în mai multe țări, au fost adoptate legi privind participarea muncitorilor, există încă o atitudine ambivalentă față de această direcție de democratizare a organizării și conducerii întreprinderilor. Unii conducători de întreprinderi susțin ideea participării muncitorilor, în timp ce alții au rezerve asupra posibilității unei asemenea participări, îndoiindu-se de capacitatea muncitorilor de a participa în mod efectiv. Chiar și la nivelul conducătorilor de întreprinderi care susțin participarea muncitorilor se consideră o diferență importantă între modul cum apreciază ei că ar trebui să se exercite această participare și modul cum se exercită efectiv. Discrepanța între așteptări și realitate este cea mai mică în întreprinderile din România. În opinia conducătorilor de întreprinderi din toate țările cuprinse în studiu, cadrul organizatoric al întreprinderilor este deja destul de participativ (important este de a se folosi eficient mecanismele participative deja existente), în timp ce muncitorii preferă o participare mai substanțială decât cea care există.

Poziția în ierarhia organizațională influențează imaginea pe care și-o fac lucrătorii despre întreprinderea din care fac parte. Persoanele din virful ierarhiei organizaționale apreciază mai mult întreprinderea, se identifică într-o mai mare măsură cu aceasta și sint mai atașați de ea. Aprecierile pozitive ale conducătorilor se datorează și dorinței de a păstra o imagine pozitivă despre ei înșiși. Lucrătorii de la nivelurile inferioare ale ierarhiei organizaționale apreciază întreprinderea în termeni mai critici sau mai puțin favorabili.

Imaginea pe care și-o fac lucrătorii despre întreprindere este influențată și de nivelul de instrucție și de vîrstă. Persoanele cu un nivel de instrucție mai ridicat și cele mai în vîrstă sint mai nemulțumite de întreprindere, dar această atitudine se manifestă numai cînd respectivele persoane apreciază că poziția lor în ierarhia organizațională nu este corespunzătoare cu vîrsta și pregătirea lor și cînd în întreprindere există persoane mai tinere sau cu un nivel mai scăzut de instrucție care ocupă poziții ierarhice înalte sau obțin venituri egale cu cele obținute de persoanele mai în vîrstă sau cu un nivel mai ridicat de instrucție.

Cercetarea întreprinsă a pus în evidență, în toate întreprinderile luate în studiu, dorința muncitorilor de a se instrui, de a-și folosi mai mult aptitudinile și pregătirea profesională, dorința de a-și spori responsabilitățile în cadrul organizațiilor. Sub acest ultim aspect, cercetarea reliefează o idee deosebit de importantă pentru optimizarea participării: toți muncitorii din toate întreprinderile cercetate nu acceptă să-și asume o responsabilitate crescută dacă nu li se acordă, în același timp, mai multă autoritate. Analiza comparativă a structurilor de conducere (ierarhiilor organizaționale) asupra satisfacției în muncă, creșterii nivelului motivațional al lucrătorilor

și asupra funcționării efective a formelor de participare a muncitorilor oferă concluzii interesante și utile pentru perfecționarea organizării și conducerii întreprinderilor economice.

Ioan Mihăilescu

Allen Bloom, *The Closing of the American Mind*, New York, Simon and Schuster, 1987

Raționalismul occidental a culminat cu subminarea rațiunii însăși. Este concluzia unui îndrăzneț și captivant silogism pe baza căruia prof. A. Bloom reușește să reconstituie aventura spiritului fondator al societății moderne. În inima acestui silogism se află triada Rațiune — Democrație — Universitate. Aceasta din urmă constituie nu numai toposul exemplar, modelul funcțional cel mai pur al rațiunii, ci și o instituție centrală în funcționalitatea de ansamblu a societății liberal-democratice moderne. De aceea, declinul universității este emblematic pentru sănătatea intelectuală și morală a întregului organism social. Autorul nu se oprește numai la cauzele imediate ale impasului intelectual, moral și social pe care îl traversează universitatea americană, respectiv la urmările exploziei campusului universitar din anii '60. El încearcă să reconstituie un proces spiritual mult mai amplu și mai subtil, ale cărui efecte cumulate au determinat, pe termen lung, fizionomia crizei actuale: degradarea paradigmei raționaliste a lumii începând cu a doua jumătate a secolului trecut și, odată cu aceasta, erodarea treptată a statutului universității ca depozitară legitimă a rațiunii teoretice (ea reușind să conserve doar o raționalitate împușcată, cum este cea instrumentală, cu totul suficientă însă științelor naturii care au devenit campioanele necontestate ale cunoașterii).

Universitățile europene au fost, inițial, modelul celor americane. Dar modelul original, paradigma însăși a Universității — atît sub aspectul naturii cît și a țelurilor sale — a fost creația epocii iluministe. Principala preocupare a iluminismului a fost nu atît descoperirea adevărului, cît conflictul dintre adevăr și falsele opinii, nefundamentate și nedemonstrabile: credințele autoritare ale tribului, ale cetății și religiei. Tensiunea dintre constrîngerea tradiției și adevărul rațiunii care ie totuși pe cont propriu fusese dureros resimțită încă de vechea filosofie greacă, dar aceasta nu reușise să depășească strategia compromisului cu autoritatea, un compromis precar și adesea primejdios (vezi cazurile lui Anaxagora, Xenofon și, mai presus de toate, cel al lui Socrate). Inovația epocii iluministe a constat în încercarea de a reduce această tensiune și de a modifica relația dintre filosof și societatea civilă. Luminile rațiunii trebuiau distribuite tuturor oamenilor, spre binele acestora și în folosul științei însăși. O societate instruită și, în cadrul acesteia, o comunitate științifică recunoscută și respectată (universitatea) — ghidată de obiectivele dezvoltării organice ale cunoașterii și organizată după propriile sale reguli, distincte de cele ale autorității ecleziastice — toate acestea constituie semnele vizibile ale inovației iluministe. Pentru a-și atinge obiectivele, gânditorii iluminiști trebuiau să impună ideea că dezvoltarea științei este benefică pentru întreaga societate și, mai ales, că ea stimulează progresul politic. Ei propuneau o știință a naturii cu ajutorul căreia se puteau satisface mai bine nevoile umane, și o știință politică din care puteau fi extrase principiile și orientările unei politici mai eficiente. Astfel, rațiunea putea fi făcută nu numai acceptabilă pentru societatea civilă, dar și indispensabilă dezvoltării sale. Într-o societate edificată pe bazele rațiunii, oamenii de știință dețin prestigiul cel mai înalt — precum altădată principii și prelații — întrucît ei produc mijloacele întreținerii și sporirii binelui general.

Anvergura proiectului iluminist era fără precedent. Ţelul său suprem viza restructurarea totală a vieții intelectuale și politice sub supravegherea filosofiei și a științei. Profesorul american consideră că nu există nici un regim social politic contemporan care să nu incorporeze cumva ereditatea iluminismului, iar cel mai bun dintre ele — democrația liberală — ar fi în întregime produsul acesteia. Strategia educării și instruirii pe scară tot mai largă a întregii societăți, însoțită de reformarea și secularizarea cunoașterii în general, a universității ca întrupare a acesteia s-a dovedit indispensabilă structurării economiei moderne și a regimului politic necesar funcționării sale. Ca urmare, universitățile și academiile au devenit însăși inima democrației liberale, depozitarul principiilor sale fondatoare și sursă permanentă iradiind cunoaștere și educație, absolut indispensabile funcționării acestui tip de regim. De aceea, universitatea liberă este indisolubil legată de democrația liberală, susține profesorul american. Numai aceasta acceptă primatul rațiunii — fără a prelua implicit și utopia raționalității totale și permanente a tuturor cetățenilor — și al libertății de gândire, ca principii din care au derivat celelalte libertăți sociale. Regimurile totalitare s-au temut de rațiune și au trecut universitățile sub control. Când Hitler a venit la putere cineva a spus: „Astăzi Tegel a murit în Germania”.

Marele filosof era — și pe bună dreptate — un simbol încă viu al omului de știință de tip universitar.

Din păcate, succesul maxim al proiectului iluminist pare să coincidă cu începutul decăderii sale. Aparent paradoxal, democratizarea continuă a dus la obnubilarea intențiilor originare, ceea ce este simptomatic pentru natura contradictorie și dificultățile interne ale proiectului însuși. El a tinut o totalizare, o integrare unitară reflectând unitatea inteligibilă a ordinii naturii: organizarea componentelor științei în conformitate cu articularea părților acestei este știința supremă. Destul de repede, cam pe la mijlocul secolului trecut, acest proiect a intrat în criză. Rațiunea s-a dovedit incapabilă să îi prezerve unitatea. În opinia profesorului american proiectul însuși nu era lipsit de anumite fisuri: „Dacă universitatea a fost creația iluminismului și a rămas prezența sa vizibilă în cadrul democrației moderne, și dacă iluminismul a fost, în ultimă instanță, un proiect politic vizând restructurarea raportului dintre cunoaștere și societate, dintre rațiune și putere, atunci este foarte posibil că actuala criză a cunoașterii (și deci a universității), precum și criza democrației moderne (regimul politic dependent de această cunoaștere) să fie legate tocmai de noul tip de relații dintre ele inițiat de iluminism” (p. 262).

Iluminismul a încercat reînnoirea tradiției raționaliste inaugurată de filosofia clasică grecească. Noutatea consta în tentativa de a conferi un statut politic ideii socratice. Într-un fel sau altul, mai mult sau mai puțin fidel, universitățile moderne au incorporat această idee împreună cu raționalismul socratic. Atacurile declanșate împotriva acestor instituții, și a tradiției spirituale care le-a inspirat — începând cu Rousseau și terminând cu Nietzsche — sînt atacuri la adresa raționalismului socratic: „Întreaga istorie a gândirii și a învățămîntului occidental — consideră A. Bloom — poate fi încapsulată în destinul lui Socrate: începând cu apărarea sa de către Platon, continuând cu instituționalizarea sa de către iluminism, și sfîrșind cu punerea sa din nou sub acuzație de către Nietzsche” (p. 268).

Preromantismul a întreținut ambiguitățile proiectului iluminist (omnipotența rațiunii, degradarea filosofiei în urma pactului cu societatea civilă, posibilitatea unei noi tiranii întemeiată pe știință, așa cum intuise J. Swift descriind societatea Laputei, o utopie negativă la fel de respingătoare ca tirania generată de ignoranță etc.). Mai târziu, romantismul și prelungirile sale le vor ataca cu vigoare. Înainte ca ideea rousseauistă că rațiunea nu este condiția naturală a omului — sau că, în orice caz, ea nu o epuizează — să degenereze în formele iraționaliste apărute ulterior, Kant va relansa abordarea unitară a omului și cunoașterii ca ipoteze ale rațiunii. Tentativa sa este o expresie a vechiului proiect vizînd coexistența fertilă a științelor sub forma modelului universității. Kant a preluat însă și ideea lui Rousseau că libertatea este trăsătura distinctivă a omului — o realitate negată de tipul de cauzalitate acceptat de științele naturii — și de aceea exercitarea libertății în viața practică face ca aceasta să primeze asupra vieții teoretice, asupra exercitării rațiunii științifice. Pe această bază, sistemul său autorizează prezența moralei și a esteticii în cetatea universitară, alături de științele naturii. Modelul aristotelic al științelor umane încorporate în știința naturii este modificat. Primele se referă la un domeniu al existenței cu totul deosebit de cel al naturii. Înțelegerea omului ca ființă morală liberă, creatoare, ca producător și produs al istoriei și culturii a deschis un cîmp aparent nelimitat cercetării în domeniul umanului. Baza acestei noi perspective în cunoaștere o constituia faptul că omul putea fi înțeles prin originile sale istorice, că standardele morale și politice puteau fi acum deduse din tradițiile istorice ale diferitelor națiuni și culturi, și nu pe baza unor indistincte drepturi naturale prescrite de o rațiune abstractă. Prospețimea humanităților, noutatea perspectivei lor dădea speranța că se va putea spune totul despre om. Cu toate acestea, însăși cauza înviorării științelor umaniste — dualitatea natură-libertate — a implicat aspecte extrem de problematice de natură să corodă încrederea și entuziasmul celor ce s-au dedicat acestui gen de știință. A persistat obsesiv îndoiala asupra realității acestui domeniu al libertății ce părea să restaureze bogăția fenomenului uman. În comparație cu expansiunea științelor naturii și cu extinderea aplicațiilor sale, a devenit tot mai clar că studiile umaniste eșuasera în încercarea de a oferi standarde morale și politice viabile. Filosofia însăși, definitiv separată de științele naturii și atînsă de aripa pesimismului romantic, era tot mai mult împinsă spre domeniul limitat al studiilor clasice și umaniste, ea dovedindu-se, totodată, o manifestare ca oricare alta a istoricității. Se dovedea lipsită de orice temelie pretenția sa de a domina cetatea universitară, de acum înainte transformată într-un condominiu fără o unitate superioară. Filosofia și științele umane — acestea din urmă handicape de înlăturare în standardele devenite failibile ale filosofiei — nu încetaseră să reclame statut și drepturi egale, dar caracterul acestora nu mai putea fi decît unul formal și pur academic, fără nici o legătură cu mersul lucrurilor din viața practică, reală. Omul de știință, dedicat cunoașterii naturii, devenise simbolul definitoriu unei competențe sigure și a binefăcătorului public. Umanistul încetase să mai întruchipeze altceva decît un anumit rol de profesor.

Culpabilizarea definitivă a profesorului — condiția de nedepășit a științelor umaniste — a fost unul dintre efectele viziunii antiraționaliste a lui Nietzsche. La fel ca mulți dintre predecesorii săi, el s-a reîntors la marii greci, a căror învățătură devenise însă literă moartă în versiunea profesorilor din universitățile germane. Gustul său particular pentru tragedie a fost dublat de un atac extrem de violent la adresa lui Socrate, fondatorul tradiției raționaliste care a devenit esența însăși a universității. Incriminarea sa se baza pe ideea că raționalismul socratic distrusese sentimentul tragic al vieții, adică tocmai fundamentul creației. Or, actul creator este însăși matricea generativă a culturii. Nu există o facultate intelectuală pură și transitorică, așa cum credeau Socrate și toți cei care s-au situat în tradiția sa. Premisă și, totodată, eroare potentă a științei în general, postulatul rațiunii este fatalmente steril în domeniul cunoașterii omului. Metoda curentă a științei permite numai descoperirea generalului necondițional de timp și spațiu, în vreme ce, din punct de vedere cultural și istoric, contează doar ceea ce este particular și emergent. Critica violentă a lui Nietzsche, tabloul consecințelor derivate din orientările învățămîntului umanist în Germania au avut un efect copleșitor asupra vieții universitare din această țară și asupra atitudinii față de postulatul rațiunii. Artiștii s-au văzut plasați într-o poziție privilegiată. Poezia putea să tranșeze acum favorabil vechea sa dispută cu filosofia, al cărei clasic promotor fusese Socrate. Suprem abandon, filosofia însăși începea să se reconsidere o formă a artei. Atacurile lui Nietzsche țineau însăși esența universității, care trebuia acum reformată pentru a o face capabilă să joace un rol activ în creația culturală.

Dacă a existat însă un gânditor pentru care studiul filosofiei grecești a devenit central și presant, o preocupare acaparanță în meditațiile sale asupra ființei, acela a fost Heidegger. În continuarea lui Nietzsche el a proiectat cea mai radicală îndoială asupra întregii viziuni a filosofiei și științei moderne. Un nou început era imperativ, și el s-a întors la filosofia pre-socratică sperînd să redescopere o altă înțelegere a ființării, total diferită de cea transmisă de tradiția platoniciană și aristotelică pe care o considera rădăcina comună atât a creștinismului, cit și a științei moderne. Prin Heidegger, în mod definitiv, rațiunea a fost respinsă de filosofia însăși. În această perspectivă trebuie înțeleasă decizia sa de a se dedica spiritual aceluia tip de revelație vie, emergentă asupra realității care poate surveni numai în entuziasm și vitalitatea unei mișcări de masă, departe de lumina rece a rațiunii. Că această mișcare a fost Național Socialismul este la fel de semnificativ pentru destinul filosofiei în general, ca și poziția oficială deținută de Heidegger pentru destinul filosofului ca individ. În timp ce filosoful urca din piețele Atenei în fotoliul rectoral din Freiburg, steaua filosofiei cobora de la zenitul rațiunii spre obscuritatea orizonturilor extraraționale.

Din punct de vedere spiritual — arată A. Bloom în concluzie — universitatea s-a născut odată cu distanțarea sfidătoare a lui Socrate față de poporul atenian, cu îndoiala sa față de opiniile comune și cu refuzul de a înceta să le mai zgîndărească, cu pledoaria sa pentru recunoașterea preeminenței gândirii filosofice și cu pretențiile sale, aparent absurde, de a i se asigura subzistența de către concetățeni pentru binele adus cetății (istoria l-a adevărit: societățile au acceptat pînă la urmă să-i subvenționeze gînditorii și să le acorde o mare autoritate publică). Dar universitatea a ajuns la un pas de moarte cînd Heidegger s-a alăturat poporului german angajat într-o anumită perspectivă asupra viitorului și a consimțit să pună filosofia în slujba unei culturi germane de conjunctură, ambele gesturi degenerînd esența universalistă a rațiunii, filosofiei și universității în particularisme culpabile. Autorul conchide: „Avînd în vedere că gîndirea lui Heidegger constituie cea mai puternică radiație intelectuală a epocii noastre, criza universității germane este criza universității de pretutindeni” (p. 312).

Călin Anastasiu

Global Aspects of Food Production (coord. M. S. Swaminathan, S. K. Sinha), Oxford, Riverton (N.Y.), Dehra Dun, Tycooly International, 1986

Sub îngrijirea unui grup redacțional format din Essam El-Hinnawi (Nairobi), Huang Ping-Wei (Beijing), Mohammed Kassos (Cairo), Victor A. Kovda (Moscov), Walther Manshard (Freiburg), W. H. Matthews (Hawaii) și M. S. Swaminathan (New Delhi) și îndrumat de directorii Margaret R. Biswas și Asit K. Biswas în ultimii ani au apărut o serie de lucrări avînd ca temă generală *Resursele naturale și mediul inconjurător*. Al 20-lea volum, editat în 1986, este intitulat *Aspecte globale ale producției alimentare*. Cei 20 de autori ai acestui volum, specialiști în

diverse domenii ale temei tratate, au fost coordonați de M.S. Swaminathan și S. K. Sinha, economiști indieni din cadrul Institutului Internațional de Cercetări în domeniul erezului de la Manila. M. S. Swaminathan este directorul general al Institutului și, totodată, reprezentantul Indiei în colectivul redacțional al acestei serii de lucrări.

Cele 450 de pagini ale lucrării, distribuite în 18 capitole, cu 76 de grafice și 145 de tabele tratează problemele legate de: *Necesarul producțiilor alimentare în perspectiva viitoarelor consumuri* (John W. Mellor și Leonardo Paulino); *Dimensiunile cantitative ale problemei alimentației* (P. V. Sukhatme); *Problema energiei în agricultura țărilor dezvoltate* (M. Slesser); *Problema energiei în agricultura țărilor în curs de dezvoltare* (S. K. Sinha); *Necesitățile de cercetare și tehnologie pentru secolul XXI* (S. H. Wittwer); *Resursele plasmei germinative* (J. T. Williams); *Clima și producția în zonele semi-aride și ale tropicelor umede* (M. V. K. Sivakumar și S. M. Virmani); *Resursele de apă și rolul lor în producția alimentară* (P. B. S. Sarnia); *Îngrășămintele nitrogene: necesități și administrare* (R. Prasad); *Tehnologia chimică pentru producerea îngrășămintelor nitrogene în anul 2000* (S. K. Mukherjee); *Rolul fosforului în producția globală alimentară* (F. N. Ponnampuram); *Necesitățile și resursele de polasiu* (G. S. Senhon); *Soluri salină: Probleme și perspective în țăările în curs de dezvoltare* (I. P. Abrol); *Soluri salină: Probleme și perspective în țăările dezvoltate* (I. Szabo); *Semnificația desertificării* (B. Spooner); *Controlul asupra insectelor* (M. D. Puthak și G. S. Dhalliwal); *Problemele bolilor și tratarea lor* (S. Nagara-jan); *Codificarea sistemelor de securitate alimentară la nivel național și global* (M.A. Swaminathan).

Graficele și tabelele concretizează numeroase componente ale problemei alimentației în lume. Pentru exemplificări se folosesc date din diverse țări cum ar fi India, Kenya, Nigeria, Malaezia, Bangladesh, Indonezia, Ungaria, Bulgaria, URSS, RFG, Canada. Țara noastră este menționată într-un tabel privind solurile salină și alcaline (p. 310) și experimentul Obrejanu-Sandu de la Rușetu (p. 329-330).

În general, din punct de vedere științific lucrarea constituie o analiză temeinică, obiectivă, bazată pe un bogat material documentar, a fenomenului de care se ocupă. Politic, ea reafirmă pozițiile țărilor în curs de dezvoltare, fără însă a le releva așa cum sînt ele prezentate în cadrul organizațiilor internaționale (ONU, FAO, UNCTAD, Mișcarea de nealiniere etc.).

Concluziile la care ajung autorii, cu privire la situația alimentației în lume în zilele noastre coincid, în cea mai mare parte, cu cele enunțate în diverse documente ale FAO, sau ale altor instituții specializate. Astfel, între altele, se subliniază că aproape jumătate din populația țărilor în curs de dezvoltare nu are asigurată hrana care să le asigure minimul de calorii necesare unei vieți active sănătoase și că aceasta constituie o constantă a economiei acestor țări din anii '60 și pînă astăzi. În aceste condiții, subnutriția, care afectează aproape jumătate din populația lumii contemporane, constituie nu numai o problemă deosebit de gravă, cu multiple implicații de natură politică, socială, economică, culturală etc., pentru țăările vizate, dar și una dintre cele mai acute probleme internaționale care an de an provoacă diverse perturbații în economia mondială, ceea ce se reflectă în dezvoltarea economică a tuturor statelor, fără excepție. În acest sens, autorii reușesc să prezinte, într-o formă convingătoare, problema energiei. Astfel, în primul rînd, se subliniază că în anii '60 aceasta nu numai că nu constituia o problemă, dar nici nu se presupunea că exista propriu-zis o legătură între energie și producția alimentară. Criza energetică însă a fost așa de profundă, că astăzi nu se mai poate concepe o producție alimentară ridicată fără asigurarea necesarului energetic de către fiecare stat în parte. În acest context, se are în vedere mai ales îngrășămintele sintetice ca mari consumatoare de energie. Îngrijorarea autorilor este exprimată prin concluzia că „dacă nu ar fi apărut îngrășămintele sintetice, Thomas Malthus s-ar fi dovedit a avea dreptate: întrucît orielt de bine ar fi utilizat pămîntul, în multe țări dezvoltate este prea densă în prezent populația pentru a putea asigura necesarul de hrană prin resursele proprii de pămînt la producțiile anilor '60'".

Plecînd de la constatarea „paradoxală” că țăările care în trecut au fost pioniere în domesticirea diverselor plante și animale, adevărate centre de origine a multor culturi și specii, azi suferă din cauza unor producții relativ mici, autorii le recomandă elaborarea unor sisteme științifice, a unor tehnologii globale care să cuprindă toate observațiile de la semănat la consum pentru a se putea înregistra progrese în viitor.

Întrucît evoluția situației alimentare se conturează a fi deosebit de dinamică, iar necesitățile vor continua să crească, în special în țăările lumii a treia, atît ca urmare a curbei demografice, cît și datorită cerințelor progresului, civilizației, țăările care au fost cîndva mari producători de alimente în perspectiva anilor 2000 vor fi obligate să importe, astfel că în general, peste 20 de ani, situația va fi mai dificilă decît acum 20 de ani. În acest context, se revine din nou la ideea că o sarcină importantă revine oamenilor de știință din agricultură de a elabora tehnologii eficiente. Totodată, se relevă răspunderea ce revine oamenilor politici care trebuie să fie mai receptivi față de noile tehnologii și mult mai preocupați de necesitatea unei distribuiri echitabile, astfel ca subnutriția, ca fenomen social, să fie eradicată.

În atenția autorilor a stat, de asemenea, problema maladiilor la plante și a tratamentului adecvat. În această problemă s-a apreciat că un rol important revine cooperării internaționale, pe baza căreia, printr-un sistem mondial, s-ar putea reduce mult efectele negative și s-ar stimula creșterea producțiilor la toate culturile.

Plecând de la ideea de bază că „Scenariul problemei globale a alimentației în lumea de azi scoate în evidență supraabundența neconfortabilă a alimentației bazate pe cereale și produse animale în țările din America de Nord, Piața Comună și Oceania și insuficiența acută a acestor alimente în țările în curs de dezvoltare”, autorii ajung la concluzia că se impune crearea unor sisteme de securitate alimentară la nivel național și internațional. În acest context, se subliniază că „Principalul obiectiv al securității alimentare pe plan mondial constă în asigurarea accesului oamenilor, atât fizic cât și economic, la hrana necesară”. Căile de atingere a acestui obiectiv sînt expuse de autori în ultimul capitol, în cadrul căruia sînt abordate aspecte ale noii ordini economice internaționale.

Nicolae Stancu